

2. Шаманская Н.В. Навчання в процесі гри // Початкова школа. – 1988. №10. – С.43-45.
3. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Педагогика, 1982. – 209с.
4. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. Монографія. – Київ, 2003. – 320 с.
5. Хоміч Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. – К.: Магістр – S, 1998. – 200 с.
6. Касьянова О. Розробка і використання моніторинга у навчально-виховному процесі // Рідна школа. – 2000. – №4. – С.36-39.

Л.О.Болічева

ТОЛЕРАНТНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Толерантность как социокультурный феномен актуализирована произошедшими значительными изменениями в жизни, потребовавшими воспитания толерантой культуры отдельного человека и общества в целом. В настоящее время возникла реальная возможность решить эту задачу путём овладения культурой толерантности, понимания сущности причин и способов воспитания этики принятия инаковости, признания права других быть самим собою во взаимоотношениях с окружающими.

Tolerance as a social and cultural phenomenon is actualized by significant changes happened recently, which demanded to bring up tolerance culture of a separate person as well as a society in whole.

At present time a real possibility has appeared to solve this problem by mastering tolerance culture, understanding the essence of reasons and ways how to accept different trends of thoughts, admitting other people's right to be different in relationships with the environment.

Постановка проблеми. Освіта як соціальний інститут не може не реагувати на процеси інтеграції та глобалізації, які відбуваються у сучасному світі. Зокрема, в контексті ідей комунікації висвітлюється принцип толерантності як запорука подолання нетерпимості, яка буває в світі у вигляді локальних війн, терористичних актів, переслідування національних меншин, проблеми біженців тощо.

Сучасне українське суспільство також не оминули такі наслідки інтолерантної поведінки людей, як збільшення числа злочинів проти особистості, зростання безпритульності, періодичні

зіткнення на підставі політичних, конфесійних та інших розбіжностей. Усе це викликає певний інтерес щодо феномену толерантності, який у сучасному соціокультурному просторі розуміють як певний усталений механізм, що централізує або пом'якшує численні розбіжності, протиріччя, або як один з можливих шляхів подолання різних форм агресивності, напруги, конфліктності та екстремізму.

Усе це підтверджує нагальну необхідність створення толерантного освітнього середовища для ефективного виховання толерантних відносин школярів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретична розробка проблеми формування толерантності ведеться педагогікою, філософією, соціологією, психологією. Аналіз філософських, психолого-педагогічних, соціологічних робіт (О.Г.Асмолов, С.К.Бондирева, С.Є.Бондаревська, О.О.Гусейнов, В.О.Лекторській та ін.) показує, що вивченню проблеми толерантності надається достатньо уваги, і, що ця тема є досить актуальною.

Сучасна проблематика толерантності є різноманітною. Так, у працях О.Г.Асмолова, Є.Ф.Казакова, В.А.Тішкова розглядається толерантність у процесі набуття цілісності, М.П.Мчедлов аналізує толерантність як принцип правового, соціально-політичного аспекту, толерантність у системі ціннісно-цільових пріоритетів освіти вивчалася Б.С.Гершунським, проблеми міжетнічної толерантності розглядалися О.В.Петрицьким, Г.У.Солдатовою, як певну категорію відносин її вивчали Є.Ю.Клепцова, В.А.Сітаров.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Аналіз робіт з питань толерантності показав, що педагогічний аспект проблеми значно відстає від філософського, соціологічного та політологічного ракурсу. У повсякденній педагогічній практиці також не приділяється достатньо уваги вихованню толерантної особистості учня. Відчувається недостатнє висвітлення проблеми толерантності як основи діяльності та міжособистісних стосунків в освітньому закладі.

Мета статті – висвітлити поняття “толерантне освітнє середовище” та довести, що формування толерантної особистості можливе лише за умови створення у стінах освітнього закладу толерантного середовища; виділити ознаки інтолерантного і толерантного освітнього середовища.

Викладання основного матеріалу. Толерантність як риси особистості визначає сталість поведінки людей у ситуаціях соціальної напруги як основи громадянської згоди.

У Декларації принципів толерантності, ухваленої ЮНЕСКО в 1995 році, толерантність визначається як “повага, прийняття і розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності”. В документі також говориться про те, що виховання є найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості, і, що “політика і програми в сфері освіти повинні сприяти укріпленню солідарності і терпимості у стосунках як між окремими людьми, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами, а також націями” [2, с. 5].

Виходячи з визначення поняття особистості як усталеної системи соціально значущих рис, ми вважаємо толерантність інтегративною властивістю, яка базується на цінностях свободи, відповідальності, емпатії, прийняття, довіри, доброзичливості, ненасилля.

У сучасному суспільстві толерантність може функціонувати, з одного боку, як активне ставлення до іншого, а не байдужість. З другого боку, вона припускає свідоме визнання прав і свобод незалежно від етнічних, релігійних, політичних, тендерних характеристик.

Інакше кажучи, толерантність в сучасному її розумінні означає діяльне допущення існування другого, іншого, при цьому не виключаючи можливості впливати на нього певним чином. Толерантність в ХХІ столітті торкається практично всіх галузей життя суспільства, які потребують не тільки терпимості, але й співпраці.

У нашій статті толерантність ми розуміємо як позитивну особистісну характеристику і найважливішу складову соціальної зрілості особистості, спрямовану на діалогічне сприйняття світу, виховання якої стає можливим лише у толерантному середовищі.

На думку Л.П.Буєвої, природа не забезпечила людину надійними гальмами агресивності, ці механізми людина виробила історично, і вони містяться в моралі, в культурі у цілому [1, с. 16]. Тому дуже важливо створити в освітньому просторі толерантне середовище, яке сприятиме духовному розвитку дитини. Толерантне середовище базується на гуманістичних моральних цінностях і створює умови для розвитку суб'єкт – суб'єктного освітнього простору на тлі актуальних перетворень особистості, і саме є умовою гуманістичної освіти, яка розвиває і виховує толерантну особистість.

Толерантне середовище завжди базується на суб'єкт – суб'єктних стосунках. Ці стосунки завжди є взаємно позитивними і, на

думку А.А.Єршова, репрезентують спільні прагнення у досягненні взаємоприйнятних чи узгоджених цілей і цінностей, забезпечують продуктивний обмін при позитивних емоціях суб'єктів [3]. Такі взаємини можливі тоді, коли партнери мають деякі особистісні відмінності, але взаємно доповнюють та збагачують одне одного.

У зв'язку з розкріпачуванням особистісної свободи і розширенням кругозору долається синдром нетерпимості щодо любого інакомислення. Внаслідок чого почуття терпимості стає суттєвим елементом духовного простору нашого суспільства. З чого випливає, що толерантність у процесі соціалізації особистості повинна стати нормою, яка визначає стиль її поведінки й мислення. Це актуалізує проблему толерантного освітнього простору школи як явища, яке відображує особливості нового розуміння освіти й тих процесів, які ставлять толерантність в основу життєвих пріоритетів особистості.

Толерантні стосунки учасників освітнього процесу сприяють формуванню здібностей кожного із учасників приймати іншого (його ідею, думку) як об'єктивно існуючу реальність, не роздратовуючись, не зазначаючи почуття приниження, образи, переваги в процесі взаємодії. Саме толерантність як моральна якість особистості виступає як активна форма взаємодії, пов'язана з пошуком того, що об'єднує, а не роз'єднує. Саме у толерантних стосунках людина ставиться до іншої людини як до іншого, а не чужого.

Інтолерантне ставлення в шкільному колективі може проявлятися в глузуванні, скривдженні, висловлюванні зневаги, ігноруванні, виробленні негативних стереотипів, упереджень, забобонів, егоцентризмі, пошуках ворога, дискримінації по статевій приналежності, расизмі, націоналізмі, фашизмі, релігійних фобій та інше. В умовах інтолерантного простору відбувається зростання напруження і конфліктності на всіх рівнях, що суттєво впливає на ціннісні та поведінкові настанови особистості.

У ході нашого дослідження нами були визначені ознаки толерантного та інтолерантного шкільного середовища, які виявляються під час безпосередніх контактів учнів, згідно з такими показниками як використання мовних засобів під час взаємодії з оточенням; участь у сумісних шкільних заходах, сумісна діяльність.

Згідно з першою ознакою проявом інтолерантності є наявність у мові негативних епітетів, насмішок, зневаги відносно будь-якої відмінності іншого, у той час як у толерантному середовищі вживання негативних епітетів і упереджених оцінок взагалі є неприпустимим.

Згідно з другою ознакою проявом інтолерантності є ігнорування, висміювання запланованого заходу, якщо він не торкається особистісних інтересів, натомість толерантність виявляється в активній участі і зацікавленості кожного в підготовці й проведенні різних заходів.

Згідно з третьою ознакою інтолерантність проявляється у неможливості організації сумісної діяльності, невмінні працювати разом, пошук так званого “цапа-відбувайла”, на якого покладають відповідальність за прийняття рішення або провина за невдачу, а толерантність виявляється в сумісній діяльності, яка реалізується на основі співпраці, де кожний відчуває відповідальність за спільну справу.

Виходячи з визнання інтолерантності як об’єктивно існуючої реальності, яка обумовлена як суб’єктивними, так і об’єктивними факторами, ми відзначаємо можливість наявності двох протилежних середовищ, які можуть співіснувати, здійснюючи певний вплив на шкільне співтовариство.

В умовах інтолерантного середовища відбувається зростання напруги і конфліктності, що суттєво впливає на ціннісні та поведінкові установки особистості. Інтолерантне середовище могутній інструмент впливу на виховання особистості може негативно впливати навіть на тих людей, які не виказують інтолерантних проявів у іншому оточенні. Це пояснюється таким соціальним механізмом, як підпорядкування більшості. Якщо більшість членів колективу поводить ся інтолерантно, то й окрема людина починає поводитися таким же чином.

При формуванні толерантності важливим фактором є опора на живу активну систему, головну роль в якій грає педагог, але до своїх учнів він ставиться на рівних. Під час своєї навчально-виховної діяльності вчитель впливає на характер шкільного середовища. Високий рівень толерантності вчителя передбачає діалогічну взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

У толерантному середовищі вчитель стає лідером, виконуючи функції умілого режисера, а не займає позицію того, що домінує. Учитель є не тільки організатором, але й співучасником такого освітнього процесу, який будується як діалог учнів з реальністю, яку вони пізнають, з іншими людьми та самим собою, що в свою чергу збагачує їх власний досвід. Учитель відповідає за обмеження інтолерантних форм спілкування, блокування агресивних і ворожих способів спілкування і заохочування толерантних відносин.

Проведення тренінгів по формуванню толерантної міжособистісної взаємодії, дискусій, круглих столів з даної проблематики прискорює процес засвоєння і застосування у практичній діяльності і спілкуванні етичних принципів толерантності (принципи рівності, співпраці, свободи вибору і ціннісного самовизначення). Формування навичок діалогового спілкування, знаходження компромісу під час спору, відстоювання власної позиції сприяють навчанню учнів вмінню нейтралізувати негативні тенденції, явища, що загрожують стабільному станові освітнього середовища, яке у свою чергу є важливою умовою виховання особистісного світосприйняття учня, бо створює актуальний образ в сфері міжособистісних відносин, в основі яких лежить толерантність.

Завдяки насиченню освітнього простору різними подіями і заходами, пов'язаними з проявленням толерантності, відбувається приєднання, освоєння, засвоєння і розповсюдження досвіду толерантної взаємодії з Іншим. Учень виступає для іншого своєрідним "дзеркалом", в якому той бачить себе самого разом з усіма своїми достоїнствами та недоліками. Тобто розвиток толерантності учня відбувається на основі отримання живих вражень, цільних уявлень, правильних понять і вірних суджень про самого себе й іншого на основі прояву інтересу щодо Іншого.

Висновки. Для ефективної реалізації заходів по формуванню толерантності учнів необхідно створити відповідні педагогічні умови. На нашу думку, формування толерантності учнів повинно стати одним із стратегічних напрямків освітнього закладу, який, в свою чергу, має перетворитися на толерантно організований освітній простір. Толерантно організований освітній простір складається перш за все з толерантності педагогічного колективу в цілому і кожного з викладачів зокрема, по-друге, з толерантності учнів і по-третє, з толерантності батьків.

Література

1. Буева Л.П. Культура и образование. Проблемы взаимодействия. // Вопросы философии. – 1997 – №2 – С.12-18.
2. Декларация принципів толерантності. – М., 1995. – 16с.
3. Ершов А.А. Взгляд психолога на активность человека. – М., 1991. – 285с.